

Рецензенти: *М. М. Кондирєва* — методист Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти  
*М. А. Нова* — заслужений учитель України, керівник творчої групи учителів-словесників міста Тернополя

У посібнику використано матеріали до уроків учителів української мови та літератури шкіл м. Тернополя:

*Чирської Н. П.* (Українська гімназія ім. І. Франка); *Божаківської М. О., Форманюк З. Я., Лучишин С. М.* (класична гімназія); *Кунцьо Н. С., Колісник І. В.* (технічний ліцей); *Зарихти О. В.* (гімназія «Гармонія» Галицького коледжу ім. В. Чорновола); *Муляр Т. В., Марусин Г. І., Жаровської Н. В.* (ТЗОШ № 2); *Михайлишин Н. В.* (ТНВК ШЛ № 6); *Козак О. Б., Михайлів П. Я.* (ТСШ № 7); *Скурської Г. М.* (ТЗОШ № 8); *Петриці Л. П., Глоотової К. П., Ярославської В. М.* (ТНВК ШЕЛ № 9); *Демиди К. О., Дикої Н. М.* (ТЗОШ № 11); *Сольник Н. І., Яськів Г. Д.* (ТЗОШ № 14); *Цідило О. Г., Шмігель О. Є., Вовк І. Є.* (ТНВК ШМЛ № 15); *Петрокушин Р. В., Баляшук М. М.* (ТЗОШ № 16); *Ониськів Л. В., Левицької Т. М., Бутрин Л. В.* (ТСШ № 17); *Жизномірської І. І., Пилипчук С. Я., Лабінської М. П., Мудеревич Л. М.* (ТЗОШ № 18); *Скушки О. В., Лях І. І.* (ТЗОШ № 19); *Кучерук С. П., Сесик О. О., Сивак О. К., Островської Н. М., Шпільман Н. В.* (ТЗОШ № 21); *Кобилянської Г. Р., Сенік Л. В.* (ТЗОШ № 22); *Олійник М. І.* (ТЗОШ № 23); *Загребельної Н. В., Грицьків І. М., Плетенчук М. М., Фляк Н. В., Кубішин Л. В.* (ТЗОШ № 24); *Олійник Л. А.* (ТЗОШ № 25); *Бей Г. Г., Березинської А. П.* (ТЗОШ № 26); *Пальчик О. Й., Пюрко О. М.* (ТЗОШ № 28); *Ситар Л. Д., Чіпак О. С., Зленко Г. М., Крпельницької Т. І.* (ТСШ № 29).

У дизайні обкладинки видання використано фрагменти картин  
*В. Алезценка «Українська хата із соняшниками», В. Тропініна «Дівчина з Поділля»*

Редактор *Людмила Олійник*  
 Верстання і літературне редагування *Інни Атаманюк*  
 Дизайнер обкладинки *Віталій Нехай*

Українська мова. 7 клас. Розробки уроків / укладання  
 У45 Р. Оришин, Л. Залюбовської. — Тернопіль : Підручники і посібники, 2020. — 256 с.  
 ISBN 978-966-07-2853-0

У посібнику подано розгорнуті конспекти уроків з української мови для 7 класу за чинною програмою. Видання також містить календарно-тематичне планування.

Для вчителів-філологів, студентів філологічних факультетів.

УДК 371.321.1

## ПЕРЕДМОВА

Пропонований посібник укладено відповідно до вимог чинної програми з української мови, розробленої на основі Державного стандарту базової і повної загальної освіти, що ґрунтується на засадах компетентнісного, когнітивно-комунікативного та особистісно зорієнтованого підходів до навчання, і Закону України «Про загальну освіту». Він містить орієнтовне календарно-тематичне планування та вісімдесят вісім розробок уроків. Окрім аспектних, подано також 22 уроки розвитку мовлення, які, ураховуючи сучасні підходи до класифікації типів уроків, названо уроками розвитку комунікативних умінь. Запропоновано передбачену програмою певну кількість уроків контролю навчальних досягнень з різних видів мовленнєвої діяльності, що слід оцінювати 12-ма балами, відповідно по 3 бали за кожен рівень зокрема.

Оскільки Державний стандарт спрямований на розвиток сформованих і формування нових ключових та предметних компетентностей, то до кожного уроку подано пропозиції щодо реалізації цієї вимоги. У структурі уроків передбачена мотиваційна складова. Однак в окремих конспектах її формулювання запропоновано зробити самому вчителю, ураховуючи рівень навчальних досягнень та специфіку класу.

З огляду на особливості програми щодо виразних інтегративних функцій предмета, його впливу на учнів, конспекти містять сучасні організаційні форми, методи і технології. У кожному з них визначені обов'язкові засоби навчання. Слід звернути увагу й на те, що роботу з підручником передбачено майже на кожному уроці. Зважаючи на те що семикласники вивчатимуть українську мову за одним з кількох підручників різних авторів, рекомендованих МОН України, то вчитель індивідуально добиратиме відповідний теоретичний матеріал, певні вправи та диференційовані домашні завдання тощо. Тому з метою творчого підходу вчителя до побудови уроків, унесення доповнень чи змін у їх зміст та структуру додано спеціальні рядки для індивідуальних записів. Це дасть можливість підвищити результативність роботи, зробить процес підготовки словесника до уроку цілеспрямованішим і результативнішим.

Завдання вчителя, що викладатиме українську мову в 7 класі, — ознайомити учнів з мовною системою і формувати на її основі лексичні, граматичні, стилістичні, орфоепічні та правописні вміння, розвивати загальну культуру, риси громадянина України. Сподіваємося, що пропонований посібник допоможе вчителю, як початківцеві, так і досвідченому, досягти цієї мети.

## Урок 1. Вступ. Літературна норма української мови

**Мета:** сформувати в учнів уявлення про мовну скарбницю українського народу, літературну мову, літературну норму, навчити школярів розрізняти поняття «літературна мова» й «діалекти»; розвивати логічне й образне мислення, увагу, пам'ять, збагачувати словниковий запас учнів; виховувати патріотичні почуття, почуття національної гідності, повагу до рідної мови.

**Тип уроку:** урок засвоєння нових знань (*формування мовної і мовленнєвознавчої компетенції*).

**Засоби навчання:** підручник, тлумачний і фразеологічний словники, мультимедійні засоби.

**Епіграфи до уроку:**

Живемо в країні багатонаціональній, а отже, й багатомовній.  
 Це зобов'язує нас до високої культури міжнаціонального спілкування. А вона починається з поваги до мови кожного народу, яка, своєю чергою, неможлива без свідомого ставлення до рідної мови. Адже не може поважати інших той, хто не шанує людину в собі.

*І. Дзюба*

Заговори, щоб я тебе побачив...

*Сократ*

### Перебіг уроку

#### I. Організаційно-психологічний етап.

Ознайомлення з новим підручником.

*Читання передмови.*

*Ознайомлення з використаними в підручнику умовними позначеннями.*

#### II. Підготовка до сприймання нового матеріалу. Повідомлення теми й мети уроку. Мотивація учіння.

— Прочитайте вірш, визначте його головну думку. Яку ілюстрацію ви намалювали б до нього?

Опишіть цю уявну картину словами.

#### *Рідна мова*

У ній усе: діброви й верболози,  
 Дніпра і Ворскли витканий атлас,  
 Козацька доблесть і кріпацькі сльози,  
 Ще й дума та, що вистраждав Тарас.

Ти — крона й корінь рідного народу:  
 Батьків, дідів, і прадідів, і пра...  
 І час твою не вичовгає вроду,  
 Не висотає Ворскли і Дніпра.

В тобі — мої лани широкополі,  
 Благословення мамине і хліб,  
 Без тебе я страждав би, як без долі,  
 І вже давно, приречений, осліп.

Бо ти — моя сподвижниця і слава,  
 Мечі і струни, правда і терни  
 Від київського князя Ярослава  
 До нашої стрімкої бистрини.

Життя мого майбутнього основа,  
 Нехай же родить щедро твій город.  
 Коли щеза чиясь у світі мова,  
 Щезає разом з нею і народ. (*Д. Луценко*)

### Слово вчителя.

Ще в давнину люди зрозуміли, що мова є не лише засобом спілкування: вона олюднює, шліфує людську душу, формує світогляд, робить людину духовною істотою. Саме за допомогою слова в душу можна вкласти знання й почуття, що повернуть до справедливості, добра й виплекають найкращі риси. Рідне слово є тим всеохопним джерелом, що дає нам відчуття належності до народу й держави, зберігає духовні та історичні надбання нації. Саме тому Тарас Шевченко на мову покладав місію рятівника нації, оборонця своїх співвітчизників: «Я на сторожі коло їх поставлю Слово!»

За тим, як людина ставиться до рідної мови, до мови народу, серед якого вона живе, можна визначити не лише її духовний, моральний рівень, а й інтелектуальний потенціал. Байдужість до рідної мови — дикунство, незнання мови державної — виклик. І суспільству, і собі.

### Робота з епіграфами.

Учні розтлумачують зміст епіграфів, зокрема «Заговори, щоб я тебе побачив...» (Сократ).

### Слово вчителя.

Так, слова Сократа: «Заговори, щоб я тебе побачив...» — свідчать про те, що рівень культури мови визначає і культуру мислення, і загальну культуру людини. Особистість не може формуватися без засвоєння літературної мови. Якщо людина не навчиться говорити точно, доречно, виразно, якщо її мовлення не буде чистим і багатим, різноманітним, вона не навчиться добре, послідовно і логічно мислити, вона не зможе пізнати навколишній простір і відкрити свій внутрішній світ. Панас Мирний казав: «Мова — така ж жива істота, як і народ, що її витворив». А народ — це окремі люди, кожна людина зокрема. Для усіх людей — носіїв мови діють закони, які лінгвісти називають мовними нормами. Саме про них ми сьогодні і будемо говорити.

## III. Сприймання й усвідомлення учнями фактичного матеріалу, осмислення зв'язків і залежностей між елементами вивченого матеріалу.

### Робота біля дошки і в зошитах.

— Запишіть речення, поясніть лексичне значення виділених слів. Визначте в словах відомі вам орфограми, поясніть правопис.

Рідна мова... Вона прекрасна, мелодійна, милозвучна. Недаремно її називають солов'їною. Мова пісня, вона летить живлющим струмочком, надихає, збагачує, облагороджує. Великим і щедрим має бути народ, який володіє таким неоціненним багатством, такою невичерпною скарбницею *духовності й культури* (За М. Красуцьким).

(*Духовність* — спрямованість світогляду, в основу якого покладено відстороненість від усього матеріального, приземлено-практичного; специфічно людська якість, недосяжна як для тварини, так і для машини. Пронизує всі форми людської свідомості: моральну, політичну, релігійну, художню тощо. У християнстві духовність пов'язана з внутрішньою чистотою, скромністю, порядністю.

*Культура* — сукупність матеріальних та духовних цінностей, а також способи їх створення, уміння використовувати для людського прогресу, передавати з покоління в покоління).

## Пояснення вчителя.

### Орієнтовний матеріал для вчителя.

В Україні державною є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя; сприяє розвитку української нації, її традицій і культури. І це гарантує Конституція України.

Українська мова — слов'янська мова. Вона є національною мовою українського народу. Українська національна мова існує:

- у вищій формі загальнонародної мови — сучасній українській літературній мові;
- у нижчих формах загальнонародної мови — її територіальних діалектах.

**Літературна мова** — це оброблена, унормована форма загальнонародної мови, яка в писемному та усному різновидах обслуговує культурне життя народу, всі сфери його суспільної діяльності. Формується вона на базі середньонадніпрянських говорів у кінці XVIII — на початку XIX ст.

За функціональним призначенням літературна мова є мовою художньої літератури, освіти, науки, державних установ, засобів масової інформації, театру, кіно тощо. Літературна мова протиставляється діалектам, просторіччю, жаргонам.

**Діалект** — це різновид мови, що вживається як засіб порозуміння особами, пов'язаними між собою територією, фаховою або соціальною спільністю.

Літературна мова реалізується в усній і писемній формах. Писемна функціонує в галузі державної, політичної, господарської, наукової і культурної діяльності.

Усна форма літературної мови обслуговує безпосереднє спілкування людей, побутові й виробничі потреби суспільства.

Сучасна українська літературна мова сформувалася на основі південно-східного говору, увібравши в себе окремі діалектні риси інших говорів.

Зачинателем нової української літературної мови був І. Котляревський — автор перших великих художніх творів українською мовою («Енеїда», «Наталка Полтавка»). Він першим використав народно-розмовні багатства полтавських говорів і фольклору.

Основоположником сучасної української літературної мови по праву вважають Тараса Григоровича Шевченка. Саме він уперше своєю творчістю підніс її на високий рівень суспільно-мовної і словесно-художньої культури, заклавши основи наукового, публіцистичного та інших стилів літературної мови. У мові творів Шевченка глибоко знайшли відображення народнопоетична творчість, усно-розмовні норми. Традиції Шевченка в розвитку української літературної мови провадили далі у своїй творчості І. Франко, Леся Українка, Панас Мирний, М. Коцюбинський та інші письменники.

Українська літературна мова постійно розвивається і збагачується. Цей процес супроводжується усталенням, шліфуванням загальнообов'язкових літературних норм. Українська літературна мова як вища форма загальнонародної національної мови, відшліфована майстрами слова, характеризується наявністю сталих норм, які є обов'язковими для всіх її носіїв. Унормованість — основна ознака літературної мови.

**Мовна норма** — це сукупність загальноприйнятих, усталених правил, якими керуються мовці в усному та писемному мовленні; складає норми літературної мови, які є обов'язковими для всіх її носіїв. Ці правила оберігають літературну мову від проникнення в неї суржику, сленгу, діалектизмів і всього того, що може розхитати, спотворити її структуру. Є своєрідні мовні табу, які не можна порушувати. Проте мовні норми з часом можуть змінюватися, адже мова — живий організм.

Розрізняють такі типи норм:

<i>Типи норм української літературної мови</i>	
<b>Орфоепічні</b>	Регулюють наголошування слів, а також вимову голосних і приголосних звуків.
<b>Лексичні</b>	Визначають можливості використання слова відповідно до лексичного значення та його відтінків, а також правила сполучуваності слів у реченні.
<b>Морфологічні</b>	Визначають літературні форми слів.
<b>Синтаксичні</b>	Визначають правила побудови словосполучень і речень.
<b>Стилістичні</b>	Визначають доцільність використання мовних одиниць різних рівнів у тому чи іншому стилі мовлення.
<b>Орфографічні</b>	Визначають правила написання слів.
<b>Пунктуаційні</b>	Фіксують систему правил уживання розділових знаків.

# ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА .....	3
ОРІЄНТОВНЕ КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНЕ ПЛАНУВАННЯ .....	4
Урок 1. Вступ. Літературна норма української мови.....	9
Урок 2. <i>РМ № 1.</i> Повторення вивченого про текст, його структурні особливості, мовні засоби зв'язку речень у тексті. Мікротема тексту (практично). <i>Усний вибірковий переказ тексту наукового стилю</i> .....	15
Урок 3. <i>РМ № 2.</i> Повторення вивченого про стилі мовлення. Поняття про публіцистичний стиль. <i>Докладний усний переказ тексту публіцистичного стилю з елементами роздуму</i> .....	19
Урок 4. Розділові знаки у вивчених синтаксичних конструкціях.....	23
Урок 5. Вивчені частини мови, їх правопис .....	25
Урок 6. Тренувальні вправи .....	29
Урок 7. Дієслово: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Уживання дієслова в ролі різних членів речення.....	31
Урок 8. Форми дієслова: неозначена форма, особові форми, дієприкметник, дієприслівник, безособові форми на <i>-но, -то</i> (загальне ознайомлення) .....	35
Урок 9. <i>РМ № 3.</i> Повторення вивченого про типи мовлення. Особливості побудови роздуму дискусійного характеру. <i>Письмовий докладний переказ тексту-роздуму дискусійного характеру в публіцистичному стилі</i> .....	39
Урок 10. Доконаний і недоконаний види дієслова.....	45
Урок 11. Тренувальні вправи. <i>Навчальне читання мовчки</i> .....	47
Урок 12. Тренувальні вправи. Контрольна робота № 1 (тестові завдання). Вступ. Повторення та узагальнення вивченого. Дієслово (значення, форми дієслова) .....	51
Урок 13. <i>Аналіз контрольної роботи.</i> Часи дієслова. Минулий час. Зміна дієслів у минулому часі.....	55
Урок 14. Теперішній час. Майбутній час. Правопис <i>-ться, -ся</i> в кінці дієслів (повторення).....	57
Урок 15. Дієслова I і II дієвідмін. Дієвідмінювання дієслів. Букви <i>е, и</i> в особових закінченнях дієслів I і II дієвідмін (повторення).....	61
Урок 16. Контрольний письмовий докладний переказ тексту-роздуму дискусійного характеру в публіцистичному стилі .....	65
Урок 17. <i>РМ № 4.</i> <i>Робота над помилками, допущеними в контрольному переказі.</i> Стилістична помилка (практично) .....	69
Урок 18. Способи дієслів (дійсний, умовний, наказовий).....	71
Урок 19. Творення дієслів умовного та наказового способів. Буква <i>ь</i> у дієсловах наказового способу. Уживання одних способів дієслів чи форм певного часу замість інших .....	73
Урок 20. Безособові дієслова.....	77
Урок 21. <i>РМ № 5.</i> Діалог, який доповнює почутий або прочитаний текст, його розігрування відповідно до запропонованої ситуації спілкування, пов'язаної з характеристикою людей (або дискусійного характеру). <i>Підготовка до контрольної задачі діалогів</i> .....	79
Урок 22. <i>РМ № 6.</i> Особливості побудови опису зовнішності людини. <i>Усний докладний переказ розповідного тексту художнього стилю з елементами опису зовнішності людини. Підготовка до усного контрольного переказу</i> .....	81
Урок 23. <i>РМ № 7.</i> Складний план власного висловлювання. <i>Письмовий твір-опис зовнішності людини за картиною в художньому стилі</i> .....	85
Урок 24. <i>РМ № 8.</i> <i>Робота над помилками, допущеними в письмовому творі</i> .....	87
Урок 25. Способи творення дієслів. <i>Не</i> з дієсловами (повторення) .....	89
Урок 26. Повторення теми «Дієслово». Підготовка до контрольної роботи.....	93